

О.М.Корнієнко

О.М.Корниенко

O.M.Korniienko

Сумський національний аграрний університет

Сумский национальный аграрный университет

Sumy National Agrarian University

**РУШІЙНІ СИЛИ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ
ДВИЖУЩИЕ СИЛЫ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ
DRIVING FORCE OF PUBLIC OPINION**

Анотація. У статті аналізуються рушійні сили зародження і формування системи суспільної думки: потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, соціально-психологічні установки, стереотипи. Взяті у системі зв'язків і взаємодії один з одним, вони складають свого роду код реакції або наявного стану суспільної думки. Розшифрувати зміст цього коду - значить підійти до самих спонукальних причин, які викликали динаміку і активізацію даної думки, краще побачити і зрозуміти її відмінні риси та властивості, уявити можливі напрями її розвитку і прояви не лише в сьогоденні, але і в майбутньому.

Аннотация. В статье анализируются движущие силы зарождения и формирования системы общественного мнения: потребности, интересы, ценностные ориентации, социально-психологические установки, стереотипы.

Annotation. This article analyzes the driving forces of the origin and formation of the system of public opinion, needs, interests, values, social attitudes, stereotypes. Taken in the system of communication and interaction with each other, they form a kind of a code of reaction or the current state of public opinion. To decrypt the content of this code – is to find the motives that triggered the dynamics and the revitalization of this opinion, to see and to understand better its distinctive features and characteristics, present possible ways of its development and manifestations not only in the present but in the future.

Ключові слова: суспільна думка, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, соціально-психологічні установки, стереотипи.

Ключевые слова: общественное мнение, потребности, интересы, ценностные ориентации, социально-психологические установки, стереотипы.

Key words: public opinion, needs, interests, values, social attitudes, stereotypes.

Історія існування феномена суспільної думки переконливо показує, що фундаментальним чинником, який прискорює динаміку суспільної думки є потреби мас, оскільки вони містять в собі необхідність, яка відчувається

людьми в певних умовах життя і розвитку. Обумовлене потребами ставлення має до дійсності тим і відрізняється від будь-якого іншого ставлення, що воно спрямоване на присвоєння, яке здатне заповнити дефіцит в тих чи інших елементах їх життєдіяльності.

Прагнення до задоволення першочергових потреб спонукає людей до прояву активності, до певних розумових і емоційно-чуттєвих процесів. Останні починають виражатися через умонастрої, оцінки, судження, вольові спонукання, через їх взаємодію, взаємопроникнення і злиття. У результаті цього і складається таке цілісне духовно-практичне утворення, як суспільна думка. У ній, ніби в дзеркалі, знаходять відображення зміст і характер тієї потреби, яка викликала її до життя, ступінь її важливості для людей, наполегливість і прагнення добиватися її задоволення.

Усвідомлені і актуалізовані масові потреби тому об'єктивні і виявляються рушійною силою зародження і формування суспільної думки, що виступають в якості причин і мотивів різних суспільно-психологічних процесів, притаманних самій природі і механізму становлення цієї думки.

Разом з тим важливо підкреслити, що інтенсивність протікання суспільно-психологічних процесів, а паралельно з ними - становлення і вираження масових оціночних суджень знаходиться в прямій залежності від наявності або відсутності (часткової або повної) реальних можливостей для задоволення актуалізованої масової потреби. Як підказує екскурс в історію, в разі наявності та вільного, широкого використання таких можливостей динаміка суспільної думки розгортається, що називається, в режимі найкращого сприяння, освяченого позитивним, а то і яскраво піднесеним емоційно-чуттєвим суспільним настроєм. У протилежному випадку виникає протиріччя між масовою потребою, що заявила про себе і реальними можливостями (або недостатньою повнотою) її задоволення. Воно може викликати у суб'єкта емоційне напруження, почуття неспокою, і обурення - тобто, вести до підвищеної і несприятливої реактивності суспільної думки. У міру ж зняття протиріччя шляхом задоволення актуалізованої потреби, коли суб'єкт суспільної думки, можна сказати, зливається з його об'єктом, тобто привласнює зміст цієї потреби, реактивність думки, що зародилась, поступово згасає і вона вичерпує себе. Це і зрозуміло, адже зникає в житті, а значить, і в масовій свідомості, відчутті саме джерело, яке привело до її появи. «Потреба ...- писав Гегель, - протиріччя, що відчувається, яке має місце всередині самого живого суб'єкта, і переходить у діяльність заперечення цього заперечення, яке ще є гола суб'єктивність. Задоволення відновлює мир між суб'єктом і об'єктом, так як об'єктивне, що стоїть по той бік, поки продовжує існувати протиріччя (потреба), знімається в цій його однорідності завдяки його з'єднанню з суб'єктивним» [1, с.393].

Разом з тим далеко не кожного разу зародження і формування суспільної думки пов'язане з дією потужної рушійної сили, якою виступає актуалізована в масовій свідомості потреба (як існуюче протиріччя). У той час як одні потреби тільки ще назрівають, складаються, а інші склалися, але в силу різних причин (наприклад, реальної можливості їх регулярного

задоволення) знаходяться в стані відносного «спокою», функцію рушійних сил зародження і формування суспільної думки беруть на себе інтереси людей, соціальних спільнот.

З'являючись з урахуванням потреб і зберігаючи з ними найтісніший зв'язок, інтереси виражають специфічне ставлення людей до тих об'єктів дійсності, які представляють для них велику життєву значимість і емоційну привабливість. Порівняно з потребами вони виступають в якості більш безпосереднього спонукального мотиву зародження і формування суспільної думки. У першу чергу тому, що потреба орієнтована насамперед на предмет її задоволення, а інтерес спрямований на ті соціальні відносини, інститути, установи, від яких залежить розподіл предметів, цінностей, благ, що забезпечують задоволення потреб.

Як рушійна сила динаміки суспільної думки різного роду інтереси насамперед виявляють себе через стійку, емоційно насичену, непідробну увагу людей до різних фактів і подій, явищ і процесів, через їх активне бажання висловити її в своїх судженнях і оцінках, емоційно-вольових актах, вчинках і діях. Причому ті події або явища дійсності, які викликають до себе інтерес не лише окремих людей, а й більшості населення, тобто. породжують масовий інтерес, швидко потрапляють в центр суспільної уваги і збирають навколо себе безліч різних думок, оцінок, емоцій.

Якщо зміст і спрямованість інтересів розходяться, то розшаровуються і думки, що їх виражають, а значить, становлення на їх основі спільної думки може бути процесом досить тривалим, а то і зовсім незавершеним. В останньому випадку утворюється не моністична, внутрішньо цілісна думка спільноти, а плюралістична, різноманітна думка як сукупність різних позицій по даній проблемі. А утворення загальної думки, здатної стимулювати єдність вчинків і дій людей, виступає як результат збігу, злиття спільності інтересів щодо їх змісту, глибини усвідомлення і емоційно-чуттєвого переживання. Широке коло вже наявних у людей інтересів, а також поступовий і досить швидкий, у сучасних умовах, їх подальший розвиток і поглиблення - важливий чинник, що обумовлює здатність суспільної думки тримати під контролем найрізноманітніші події, факти, явища і процеси дійсності, а при зміні ситуації у суспільстві швидко перемикає свою увагу з одного об'єкта на інший.

Таким чином, в основі суджень і оцінок суспільної думки лежать потреби та інтереси мас. Разом з тим на характер, спрямованість, стиль і емоційний настрій суспільної думки неабиякий вплив надають ціннісні орієнтації. Будучи сплавом розумового і чуттєвого, вони, можна сказати, наводять суб'єкт суспільної думки на відповідний об'єкт, зумовлюють спрямованість відношення до нього і, що дуже важливо, до соціальної інформації про нього. Це відношення може бути позитивним або негативним, трапляється, і нейтральним.

Самі ціннісні орієнтації складаються на основі уявлень, які допомагають людям усвідомлювати свої потреби і інтереси, давати більш-менш ясну оцінку різним об'єктам дійсності. Оскільки ціннісні орієнтації

пов'язані з потребами не безпосередньо, а через ціннісні уявлення, то вони відрізняються деякою віддаленістю від самих потреб. Це призводить до відносно вільної субординації цінностей в структурі масової свідомості, а слідом за цим до того, що в якості базової цінності, втіленої в тому чи іншому об'єкті суспільної думки, можуть виступати не лише матеріальні, економічні, але і найрізноманітніші духовно-ідеологічні, політичні явища.

Слід, однак, визнати: суспільна думка не була б настільки оперативною у своїх реакціях на різноманітні факти, події і процеси, якби вона оживала щоразу виключно під прямим впливом потреб, інтересів або ціннісних орієнтацій. Ні, мова не йде про перегляд їх ролі як основних рушійних сил зародження і формування реакцій і станів суспільної думки. Мова лише про те, що для більш раціонального виконання ними цієї ролі природа суспільної психології має, так би мовити, виділила двох активних помічників, здатних значно скоротити час формування суспільної думки, тобто час вироблення нею свого оціночно-ціннісного ставлення до певних подій і фактів. Такими виступають соціально-психологічні установки та стереотипи.

Перебуваючи в тісному зв'язку з ціннісними орієнтаціями, вони складаються у тому випадку, коли ціннісне уявлення про один об'єкт, наприклад, про яке-небудь явище, переноситься за аналогією на всі схожі явища, в результаті чого у відношенні до останніх і утворюється певна установка. Найчастіше вона складається як реакція на окремі сторони даного явища, хоча трапляється, що і на його цілісний прояв.

Втручання установок в процес формування суспільної думки загрожує тим, що, спрацьовуючи мало не першими у відповідь на те чи інше актуальне явище, подію, вони «укладають» динаміку становлення масових оціночно-ціннісних суджень в таке русло, яке відповідає їх змісту. Іншими словами, в силу своєї природи соціально-психологічні установки виявляються своєрідною випереджаючою програмою розвитку і прояву суспільної думки. Вони визначають схильність суб'єкта суспільної думки до сприйняття різних об'єктів, а слідом за цим і до вираження відношення до них.

Звідси зрозуміло, чому, спираючись на сформовані установки, суспільна думка впевненіше і швидше орієнтується в повсякденному житті серед великого різноманіття фактів і подій, явищ і процесів дійсності. При цьому на її оцінювальну реакцію впливає в першу чергу саме те, що узгоджується зі змістом відповідної установки. Тут можна спостерігати і позитивне, і негативне її значення. Перше; проявляється в тому випадку, коли зміст цієї установки не перешкоджає або навіть допомагає суспільній думці формуватися у руслі сприйняття нових якостей об'єкта і займати по відношенню до них зважену, соціально значиму позицію. В іншому прямо протилежному випадку суспільна думка стає свого роду «жертвою», яка довірилася старій установці, яка вже не відповідає ні поточного моменту, ні духу часу, ні потребам суспільного розвитку.

Для з'ясування механізму впливу установок на формування суспільної думки важливо мати на увазі, що вони існують і, так би мовити, «працюють» не поодиноці, а в сукупності, відображаючи, кожна окремо, одну з численних

сторін, зв'язків, особливостей явища, об'єднаних в кінцевому рахунку стереотипом - образом і подобою явища в цілому. Установка і стереотип виявляються подібними, однорідними соціально-психологічними утвореннями, проте стереотип має більш широкий контекст. Вони співвідносяться між собою як видове і родове поняття. Установка охоплює і передає часткове, а стереотип - загальне.

Символічно, що вперше поняття "стереотип" було введено в науку в книзі «Суспільна думка» американським психологом У. Ліппманом. Він використовував термін соціальний стереотип, визначаючи його як упорядковану, схематичну, детерміновану культурою "картинку світу" в голові людини [2].

Як показує історичний досвід розвитку суспільної думки, її об'єктом часто стають однотипні, багато в чому схожі за змістом і структурою факти, події, явища. Це призводить до того, що ставлення до них з боку мас характеризується певною одноманітністю і стійкістю: за тими фактами, подіями, явищами, на які суб'єкт суспільної думки реагував неодноразово, а тим більше дуже часто, формується і затверджується стереотип його ставлення до них. У таких випадках прояв суспільної думки можна розглядати як результат віднесення раніше сформованих масових оцінок до об'єкту дійсності, який виділився у даний момент. Саме завдяки наявності та живучості стереотипів, які несуть в собі міцно вкорінене ставлення мас до схожих об'єктів дійсності, можна часом спостерігати миттєву реакцію суспільної думки, якій не передували зіткнення індивідуальних, групових думок, гострі дискусії, довготривале визрівання загальної точки зору.

Властива стереотипу підвищена емоційність підсилює оцінювальний характер суджень суспільної думки. У масовій свідомості стереотипи оживають завдяки багатому змісту соціальної пам'яті. Зосереджений у ній у стислій, концентрованій формі різносторонній досвід людей, їх оцінки минулих подій, явищ, процесів одним разом виливаються в однозначну реакцію суспільної думки на зовнішній об'єкт.

Помітивши певну послідовність у впливі на масові оцінювальні реакції їх основних рушійних сил і соціально-психологічних чинників, можна зробити висновок, що зародження і формування системи суспільної думки здійснюється за своєрідним ланцюгом: потреби - інтереси - ціннісні орієнтації – установки - стереотипи. Саме в такій послідовності (явно або неявно, в розгорнутому або згорнутому вигляді) заявляє про себе у процесі динаміки суспільної думки спаяний самим життям, суспільною практикою ланцюг розглянутих утворень. Ланки цього ланцюга, взяті в системі зв'язків і взаємодії один з одним, складають свого роду код реакції або наявного стану суспільної думки. Розшифрувати зміст цього коду - значить підійти до самих спонукальних причин, які викликали динаміку і активізацію даної думки, краще побачити і зрозуміти її відмінні риси та властивості, уявити можливі напрямки її розвитку і прояви не лише в сьогоденні, але і в майбутньому.